

KATSAUKSET

Koulutuskulttuuriset siirtymät avaavat näkökulmia koulutuksen periytyvyyteen

Sirpa Ruohola

Lectio praecursoria kasvatustieteen väitöskirjaan Äidiltä tyttärelle. Koulutuskulttuurisia siirtymiä neljässä sukupolvessa Turun yliopistossa 28.9.2012.

Koulutusmahdollisuudet ovat Suomessa kasvaneet voimakkaasti toisen maailmansodan jälkeen. Silti sosiaalinen tausta vaikuttaa nuorten koulutusvalintoihin: koulutus periytyy edelleen. Näin on siitä huolimatta, vaikka meillä on vuosikymmenten ajan ponnisteltu tasa-arvoisten koulutusmahdollisuuksien saamiseksi kaikkien ulottuville. *Helsingin Sanomat* uutisoi taannoin näyttävästi, että tasa-arvokehitys katkesi. Uusimpien tilastojen mukaan akateemisen koulutuksen periytyvyys on kasvussa. Kun erojen mahdollisuuksia kuvaava suhdeluku oli 19,1 vielä vuonna 1970, niin se oli vuonna 2005 kaventunut 6,5:een. Tuorein luku on 6,8. (HS 16.9.2012, A6.) Aika näyttää, onko kyse muutoksen suunnasta koulutuksen periytyvyydessä vai väliaikaisesta poikkeamasta.

Koulutuksen periytyvyyden ongelmaa on nostanut esille viime aikoina erityisesti opetusministeri Jukka Gustafsson useissa puheenvuoroissaan. Hän on vaatinut meitä menestymään paremmin työssä koulutuksen periytyvyyttä vastaan. Työn tavoitteena tulee hänen mukaansa olla laaja mahdollisuuksien tasa-arvo, jolloin kaikilla on taustastaan riippumatta mahdollisuus hakeutua koulutukseen, eikä tausta ennusta koulutukseen osallistumista tai oppimistuloksia. Opetus- ja kulttuuriministeriö valmistelee parhaillaan koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelmaa, jonka tavoitteena on muun muassa puolittaa koulujen väliset erot sekä sosiaalisen taustan vaikutus peruskoulun jälkeisiin opintoihin ja korkeakouluopintoihin osallistumiseen. Koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelman arvioidaan valmistuvan kuluvana syksynä. (Gustafsson 19.3.2012.)

Vain runsaat sata vuotta sitten ongelmana oli ennen kaikkea sukupuolten välinen ero koulunkäynnissä. Tuolloin sukupuolten välinen ero toimi poikien hyväksi. Ensimmäisissä Suomeen perustetuissa kansakouluissa opetettiin useimmiten vain poikia, ja jos tyttöjä opetettiin, heille annettiin opetusta erikseen. Yhteiskansakoulut alkoivat yleistyä käytännön syistä 1800-luvun lopulla. Kaupunkien kansakouluissa tyttöjen ja poikien määrä oli jo vuosisadan viimeisinä vuosikymmeninä lähes yhtä suuri. Maaseudun kansakouluissa tyttöjen määrä lähestyi poikien määrää oppivelvollisuuden kynnyksellä 1920-luvun taitteessa. (Halila 1949 II 60; Halila 1949 III, 68–69.) Toisin sanoen, maalaisperheet lähettivät tyttärensä opintielle samassa määrin kuin poikansa vasta sitten, kun laki heidät siihen velvoitti.

Yliopistoon johtavissa opinnoissa tytöt pääsivät opiskelemaan 1800-luvun lopulta lähtien, kun Helsinkiin perustettiin suomenkielinen yhteiskoulu (Wilkama 1938, 339). Naisop-

pilaiden tuli kuitenkin vuoteen 1901 asti anoa erioikeus sukupuolensa takia ylioppilastutkinnon suorittamiseksi (Ketonen 1977, 120). Tyttöjen määrä oppikouluissa kasvoi vähitellen. Lukioissa naisenemmistöön siirryttiin 1940-luvun lopulla, korkeakouluissa 1970-luvulla ja ammatillisissa oppilaitoksissa 1980-luvun alkupuolella (Kivinen & Rinne 1995, 33). Naiset ovat 1900-luvulla siirtyneet koulutuksen saralla ensin marginaalista haastajiksi, ja sittemmin etusijoille. Koulutuksellisen tasa-arvon toimenpide-ohjelmaan kuuluu nimittäin myös sukupuolten välisten erojen kaventaminen, tosin tänä päivänä huoli kohdistuu poikiin.

Monet tutkimukset osoittavat, että koulutus on myös rakentanut nais- ja mieskansalaisuutta eri tavoin. Maalais- ja työläispojista kasvatettiin kansakouluissa kansakunnan rakentajia ja tytöistä vastaavasti kansakunnan ytimen, kodin, ylläpitäjiä. (Kaarninen 1995; Nieminen 2007; Tuomaala 2004.) Myös työväestön lasten jatko-opetus oli käytännöllisten aineiden osalta sukupuolen mukaan eriytynyttä pitkälle 1900-luvulle: perheen ja kodin hoitoon valmentavat aineet kuuluivat tytöille ja pojat saivat ammattiopetusta (Jauhiainen 2002). Keskikoulututkinnon suorittaneille ja osittain myös ylioppilastyöille opintien päämääräksi haluttiin vakiinnuttaa yhteiskunnallinen huolto- ja hoivatyön kenttä eli äitiys laajennettuna koko yhteiskuntaan (Kaarninen 1995). Koulutuksen jakautuminen naisten ja miesten aloihin heijastuu tänäkin päivänä työelämään ja pitää yllä työmarkkinoiden sukupuolijakoa.

Tavanomaisesti koulutuksen periytyvyyttä on tutkittu ja selitetty varsinkin tilastollisissa tutkimuksissa isän koulutuksen ja sosioekonomisen aseman mukaan aina 1980-luvulle saakka. Jossain määrin tämä jatkuu edelleen. Tutkimustulokset ovat usein pelkistyneet ”yhä isän jalanjäljissä” -tutkimuksen prosenttilukujen ja todennäköisyyksien esittämiseen tai ainakin uutisoitu näin suurta yleisöä kiinnostavalla tavalla. Vieläkään koulutuksen periytyvyyden tilastollisessa tarkastelussa naisten koulutustaso ei näy kaikissa tutkimuksissa siinä missä miesten koulutustaso. Yhä useammat viime vuosina julkaistut tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että äitien koulutuksella on merkitystä lasten koulunkäyntiin ja koulutusvalintoihin (esim. Metso 2004; Seppänen 2006). Äidin koulutustason on todettu ennustavan lapsen koulutustasoa. Äidin koulutustason merkityksen lapsen koulutustason ennustajana on myös huomattu kasvaneen edeltäviin sukupolviin nähden. (Kärkkäinen 2004.) Avaan tässä tänään tarkastettavassa väitöstutkimuksessa näkökulmia koulutuksen periytyvyyteen naisten osalta. Tarkastelen ammatillisen ja yleissivistävän koulutuksen periytyvyyttä äidiltä tyttärelle ja sukupolvelta toiselle neljän perättäisen sukupolven ja kuluneen sadan vuoden ajalta. Tästä johtuen tarkastelen ammatillisen ja yleissivistävän koulutuksen valintaa aluksi rinnakkaiskoulun, myöhemmin yhtenäiskoulun aikana. Rinnakkaiskoulun, kansakoulun ja oppikoulun, aikaan koulutusvalinnat jakoivat ikäluokat 10–11 vuoden iässä ammatilliselle tai yleissivistävälle opintielle (Kivinen 1988, 39). Peruskoulun alkuvaiheessa tasokurssivalinnat jakoivat oppilaat edelleen muutamaa vuotta myöhemmin rinnakkaisille koulutusurille. Yhtäläinen jatko-opintokelpoisuus ammatilliseen ja yleissivistävään koulutukseen 15–16-vuotiailla, peruskoulun päättävillä nuorilla, on ollut 1980-luvun puolivälistä lähtien, jolloin tasokurssit poistettiin (Sarjala 1997, 131–132), tässä tutkimuksessa siis tutkimuksen neljännessä ja nuorimmasta sukupolvesta alkaen.

Koulutusvalinnalla tarkoitan näin ollen sukupolvesta riippuen 10–16 vuoden iässä suoritettua ammatillisen tai yleissivistävän koulutuksen valintaa kansa-, kansalais- tai peruskoulupohjalta. Kun tämä koulutusvalinta 1900-luvun alkupuolella koski ani harvaa, se on kuluneen sadan vuoden aikana yleistynyt koskemaan lähes kaikkia peruskoulun päättäviä nuoria. Ne nuoret, jotka eivät peruskoulun päättyessä jatka opintojaan toisen asteen opinnoissa, ammatillisessa tai yleissivistävässä, ovat tänä päivänä yhteiskunnallisen resursoin-

nin ja etsivän nuorisotyön jäljitettävänä. Vuoden 2013 alussa täysimääräisesti voimaan astuva koulutustakuu lupaa, että jokaiselle peruskoulun päättäneelle nuorelle taataan jatkomahdollisuus lukioissa, ammatillisessa koulutuksessa, oppisopimuskoulutuksessa, työpajassa, kuntoutuksessa tai muulla tavoin (OKM 2012). Nuorisotakuun ”road show”, jolla nuorisotakuuta tehdään tutuksi kunnille, on startannut liikkeelle Helsingistä syyskuun puolivälissä ja kiertää yhteensä 15 paikkakunnalla (TEM 2012). Suurten ikäluokkien siirtymässä eläkkeelle nuorten työllistyminen on entistään tärkeämpää. Kiertueen viesti on yksiselitteinen: työ on väylä täysivaltaiseen kansalaisuuteen ja koulutus on työllistymisen edellytys.

Tarkastelen koulutuksen periytyvyyttä tutkimuksessani koulutuskulttuuristen siirtymien avulla. Koulutuskulttuuriset siirtymät käsittävät kouluttautumista koskevia, sosiaaliseen taustaan kytkeytyviä arvostuksia, joita sukupolvelta toiselle ja tässä tutkimuksessa erityisesti äidiltä tyttärelle välittyy, siirtyy ja periytyy. Tämän kodin ja koulun rajapintaan sekä ammatillisen ja yleissivistävän opintien valinnan risteyskohtaan sijoittuvan tutkimuksen tarkoituksena on osaltaan lisätä ymmärrystä ja tietämystä koulutusvalintojen ylisukupolvisesta periytyvyydestä naisten osalta. Tarkastelen kouluttautumista yhden ja saman suvun osalta, joten tutkimus ei tuota tilastollisen tutkimuksen tavoin yleistettävää tietoa koulutuksen periytyvyydestä, vaan se pikemminkin avaa näkökulmia koulutuksen periytyvyyden tarkasteluun. Pitkän aikavälin tarkastelu tuo esille sitä, että tytärten koulutusvalinnoilla on taustansa yhden tai useamman sukupolven takana, ja että näillä koulutuksellisilla juurilla on merkitystä tytärten koulutusvalintoihin.

Haastattelin tutkimusta varten yhteensä 17 naista, jotka ovat yhden suvun äitejä ja tyttäriä neljässä sukupolvessa. Tutkimuksen vanhimman sukupolven äiti on syntynyt 1910-luvun taitteessa. Neljännen sukupolven tyttäret ovat syntyneet 1980- ja 1990-luvuilla. Käytin tutkimuksen tiedonkeruumenetelmänä kerronnallista, muistitietoon perustuvaa teemahaastattelua. Kerronnallisen, narratiivisen haastattelun avulla kokosin tietoa kotia, kasvatusta ja koulutusta koskevista teemoista.

Tutkimuksen lähtökohtana ja perusajatuksena oli, että haastateltavien henkilökohtaisten kokemusten ja kertomusten kautta oli mahdollista ymmärtää heidän elämänsä ja niitä olosuhteita, joiden vallitessa he ovat pohtineet ja tehneet kouluttautumistaan koskevia ratkaisuja. Kerronnallisen materiaalin tukena olivat mm. kertojien koulutodistukset. Muodostin tutkimusaineiston pohjalta kokemuskertomukset, jotka analysoin osoittamaan koulutuskulttuurisia siirtymiä. Toimitin nämä laatimani kokemuskertomukset kunkin haastateltavan luettavaksi ja kommentoitavaksi. Kokemuskertomukset ovat siis haastateltavien itsensä hyväksymiä.

Tutkimus osoittaa, että haastatellun suvun vanhimman sukupolven äiti, joka on syntynyt 1910-luvulla ja suorittanut nelivuotisen ylemmän kansakoulun, piti tyttärensä hyvänä koulutuksena 1940- ja 1950-luvuilla yleissivistävää koulutusta. Hän näki sen toimivan tytärten helpomman elämän ja henkisen alan työn mahdollistajana, ja siten irtaantumisenä ruumiillisen työn kulttuurista. Tämä koulutuskulttuurinen siirtymä kuvaa sotien jälkeisessä Suomessa sosiaalista nousua.

Seuraavissa sukupolvissa yleissivistävästi kouluttautuneet ja sitä tyttärilleen hyvänä koulutuksena pitävät äidit arvioivat lukiokoulutuksen toimivan sivistyksen hankkimisen perustana sekä pohjakoulutuksena myöhempisiin opintoihin. Tämä koulutuskulttuurinen siirtymä kuvaa itsensä toteuttamista ja elinikäistä oppimista. Ammatillisesti kouluttautuneet ja sitä tyttärilleen hyvänä koulutuksena pitävät äidit katsoivat ammatillisen koulutuksen toimivan taloudellisen toimeentulon siivittäjänä ja nopeana väylänä työelämään. Tämä koulutuskulttuurinen siirtymä kuvaa elämässä pärjäämistä ja itsensä elättämistä.

Kouluttautumismahdollisuuksien kasvu näkyy nuorimman eli neljännen sukupolven

koulutusvalinnoissa 2000-luvun taitteessa. Kaikki neljännen sukupolven tyttäret, joiden äidit olivat kouluttautuneet ammatillisesti, saattoivat hakeutua peruskoulun jälkeen joko ammatilliseen tai yleissivistävään toisen asteen koulutukseen. Äidit katsoivat kumman tahansa näistä koulutuksista toimivan tytärten omavalintaisen tulevaisuuden vaihtoehtoina, tytärten koulumenestyksen, tulevaisuuden suunnitelmien ja tavoitteiden mukaisesti.

Koulutuskulttuuristen siirtymien tarkastelu avaa näkökulmia koulutuksen periytyvyyden ytimeen, siihen, että erilaisista lähtökohdista pidetään erilaista kouluttautumista parhaana mahdollisena tai ainakin riittävän hyvänä seuraavalle sukupolvelle. Kun koulutuskulttuurisia siirtymiä tarkastellaan useamman sukupolven ajalta, ymmärretään sitä, että koulutusvalinnat sisältävät sukupolveen, sukupuoleen ja sosiaaliseen taustaan kytkeytyviä arvostuksia. Tutkimus antaa viitteitä siitä, että edeltävän sukupolven suhteen toisenlaista opintietä kaavailevat nuoret tarvitsevat suuremmassa määrin kodin ulkopuolista tukea koulutusvalintoihinsa kuin edeltävän sukupolven koulutustraditiota jatkavat nuoret. Taustastaan johtuen kodin koulutusperimästä irtaantuilla nuorilla ei välttämättä ole riittävästi tietoa erilaisista kouluttautumismahdollisuuksista. Erityisesti nämä nuoret tarvitsevat koulutusvalintoihinsa tukea koulujen oppilaanohjauksesta. Peruskoulujen oppilaanohjaajat ovat avainasemassa ohjatessaan peruskoulun päättäviä nuoria elämässään eteenpäin.

Väitöskirja:

Ruohola, Sirpa 2012. Äidiltä tyttärelle. Koulutuskulttuurisia siirtymiä neljässä sukupolvensa. Turun yliopiston julkaisuja C 342.

Lähteet:

- Gustafsson, Jukka 2012. Kansalliset peruskoulupäivät 19.3.2012. [www-lähde]. <http://www.minedu.fi/OPM/Puheet/2012/03/Kansalliset_peruskoulupxivt.html?lang=fi> (luettu 24.8.2012).
- Halila, Aimo 1949 II. Suomen kansakoululaitoksen historia II. Kansanopetuksesta piirijakoon. Porvoo: WSOY.
- Halila, Aimo 1949 III. Suomen kansakoululaitoksen historia III. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Porvoo: WSOY.
- Helsingin Sanomat 16.9.2012, A6. Tasa-arvokehitys katkesi. Akateemisen perheen vesan mahdollisuus päätyä yliopistoon on kasvanut ei-akateemisiin verrattuna. Artikkelin lähde: Osmo Kivinen, Juha Hedman & Päivi Kaipainen, Koulutussosiologian tutkimuskeskus, Turun yliopisto.
- Jauhiainen, Annukka 2002. Työväen lasten koulutie ja nuorisokasvatuksen yhteiskunnalliset merkitykset. Kansakoulun jatko-opetuskysymys 1800-luvun lopulta 1970-luvulle. Turun yliopiston julkaisuja C 187.
- Kaarninen, Mervi 1995. Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupolvi 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 5. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Ketonen, Liisa 1977. Suomen tyttöoppikoulut autonomian aikakaudella. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 53.
- Kivinen, Osmo 1988. Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Turun yliopiston julkaisuja C 67.
- Kivinen, Osmo & Rinne, Risto 1995. Koulutuksen periytyvyys: nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. Koulutus 1995:4. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kärkkäinen, Tuulikki 2004. Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviy-

- tymiseen. Sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen. Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 250.
- Metso, Tuija 2004. Koti, koulu ja kasvatus – kohtaamisia ja rajankäyntejä. Kasvatusalan tutkimuksia 19. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Nieminen, Marjo 2007. Lastensuojelulapset ja koulutus sosiaali- ja koulutuspoliittisessa keskustelussa 1900–1930-lukujen Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja C 259.
- OKM. 2012. Koulutustakuu osana yhteiskuntatakuuta. [www-lähde]. <<http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/koulutustakuu/?lang=fi>> (luettu 24.8.2012).
- Sarjala, Jukka 1997. Peruskoulu-uudistuksen toimeenpano eduskunnassa ja valtioneuvostossa. Teoksessa Itsenäinen suomalainen koulu. Koulu ja menneisyys XXXV. Helsinki: Suomen Kouluhistoriallisen Seura, 123–141.
- Seppänen, Piia 2006. Kouluvalintapolitiikka perusopetuksessa – Suomalaiskaupunkien koulumarkkinat kansainvälisessä valossa. Kasvatusalan tutkimuksia 26. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- TEM. 2012. Nuorten yhteiskuntatakuu -työryhmä. [www-lähde]. <<http://www.tem.fi/index.phtml?s=465>> (luettu 18.9.2012).
- Tuomaala, Saara 2004. Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939. Bibliotheca Historica 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wilkama, Sisko 1938. Naissivistyksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880-luvuilla. Pedagogis-aatehistoriallinen tutkimus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KM (väit.) Sirpa Ruohola on Turun yliopiston Kasvatustieteiden tiedekunnan jatko-opiskelija.